

Zitierhinweis

Hlavačka, Milan : recension de : Martina Niedhammer, Jen pro peníze? Pražské židovské elity v 19. století – skupinová biografie, Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2017, dans : Český časopis historický, 2018, 4, p. 1123-1125, DOI: 10.15463/rec.181114124

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Martina NIEDHAMMER

***Nur eine »Geld-Emancipation«? Loajalitäten und Lebenswelten
des Prager jüdischen Grossbürgertums 1800–1867***

(= Religiöse Kulturen im Europa der Neuzeit, Bd. 2)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2013, 340 s., ISBN 978-3-525-31020-5.

Martina NIEDHAMMER

Jen pro peníze? Pražské židovské elity v 19. století – skupinová biografie

Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Židovské muzeum v Praze –

Nakladatelství Lidové noviny 2017, 262 s., ISBN 978-80-7422-512-3.

Málokdy se stává, aby do češtiny byla tak záhy (v rozmezí tří let) přeložena a vydaná disertační práce z německé (zde mnichovské) univerzity. Disertaci Martiny Niedhammerové o pražských židovských elitách v prvních dvou třetinách 19. století takový šťastný osud potkal. Dopomohla ji k tomu skvěle koncipovaná ediční řada Židé – Dějiny – Paměť, vydávaná v rámci společného projektu Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a Židovským muzeem v Praze. Práce Martiny Niedhammerové o pražských židovských elitách, která mezitím získala cenu Maxe Webera Bavorské akademie věd, obdržela v češtině jiný, výstižnější a jednodušší název. Největší změna v názvu se odehrála v podtitulku a byl k ní pádný důvod. Práce má z metodologického hlediska charakter kolektivního biogramu pěti pražských židovských rodin (Lämmel, Jerusalem, Porges, Dormitzer, Prziбраm) a více pojednává o jejich ekonomickém vzestupu a příbuzenském proplétání než o jejich několikaletých „loajalitách“. Ty zde jsou samozřejmě také obsaženy a analyzovány.

Koncept loajalit (zde užitý místo „neoperaciovatelných“ identit) nevylučuje práci s metodou kolektivního biogramu, naopak oba koncepty se vzájemně vhodně doplňují. Podstatnější je ale pro tuto práci prosopograficko-biografická metoda, protože bez ní by koncept (několika současně) připsaných loajalit, tak jak ho vykládají Martin Schulze Wessel a Jana Osterkamp a jak ho užívá Martina Niedhammer, byl zcela bezobsažný. V tomto smyslu se koncept loajalit jeví, jak píše autorka v úvodu, opravdu jako „analytický nástroj vhodný k tomu, aby bylo možno ustanovit souvislost mezi aktéry a jejich místy v prostoru města Prahy a současně získat vhled do sebekonceptů židovských elit“ (s. 21). Tedy domyšleno do důsledku, koncept loajalit zde pomáhá naplňovat individuální a kolektivní biogram vědecko-filozofickým obsahem a tím ho „zbavuje“ jeho nejpůvodnějšího příliš jednoduchého chronologicko-věcného obsahu. Klasický biogram je tak sice rozbit, ale místo toho je, což je pro kolektivní biogram výhodnější, ústrojně doplňován kompaktními a souvislými průhledy do dobové politiky, ekonomiky a mentality pražských židovských elit.

V třetí (koncepční) rovinu, aniž ji autorka příliš zdůrazňuje, se proměňuje její dokonalá znalost pražské historické topografie. V tomto momentu do díla vchází třetí rozměr, tedy městský (soukromý) a předměstský (podnikatelský) prostor, respektive v autorčině podání výborně promyšlený metaforicko-symbolický rozměr tohoto prostoru, který zasazuje kolektivní biogram do konkrétního místa dění a umožní autorce uplatnit všechny, tedy i zdánlivě neupotřebitelné heuristické a prosopografické poznatky. Její práce

s metaforou, která uvádí vybraná pražská (většinou již zaniklá) místa židovské paměti do děje, dává tomuto dílu zvláštní kouzlo a čtenáři umožní nenásilně, jaksí mimoděk vnímat atmosféru a limity doby. Uvědomí si, že geograficky ukotvené „životní světy“ pražské bohaté židovské elity byla v podstatě vlastně zase jen nová (teď už po Starém Městě a pražských předměstích rozptýlená) židovská gheta uvnitř pražského křesťanského moře.

Tak je čtenář metaforicky přiváděn například na zaniklý Jerusálémský ostrov v Karlíně, do absurdního fabričního světa kartounek Jerusálému ze Salemfelsu (po desetiletí provozovali tvrdý tržní kapitalismus uprostřed společenské *biedermaier*ské idylly a nepřátelství guberniálních úředníků), nebo na Žofín, a tudíž na prostor, kde bylo před rokem 1848 možno užít patrioticky motivovanou židovskou emancipaci a proměnu „česko-(židovsko-)německých“ vztahů v Praze. V „temple v Dušní ulici“ může sledovat spor tradičního židovského náboženského prostředí s jeho „vnitřních“ narušiteli. Ve smíchovské Diezenhofferově barokní vile zvané Porthheimka, jejímž majitelem se koncem dvacátých let 19. století stali posléze nobilitovaní bratři Porgesové von Porthheim, se ocitáme ve světě *biedermeier*ovské kultury bydlení a zábavy (podkapitola nese výstižný název „Kratochvíle jako součást měšťanské sebeinscenace“, „kultury truchlení“ a také promyšlení sňatkových strategií (opět podkapitola nese výstižný název „100 kusů *akcií* Severní dráhy si bere 100 kusů *akcií* Jižní dráhy“) a také pěstování rodinné paměti.

Disertace se tak proměnila v dílo, které vyznívá vědecky, ale přitom neotřele sděluje zásadní poznatky. Zároveň je inovativní a literárně sebevědomě kompaktní a, což je nejdůležitější, závěry knihy jsou vskutku zásadní nejen pro historiky. Dávají totiž porozumět pražskému židovskému prostředí jako jedinečnému a svěbytnému místu neopakovatelné životní zkušenosti na rozhraní dvou věků – viděno jak z hlediska křesťanské politické chronologie, kde revoluce uprostřed století hrála klíčovou roli, tak i očima židovského každodenního i vnitřního ritualizovaného života.

Za nejdůležitější interpretační posuny lze mimo jiné považovat dešifraci udílení šlechtictví bohatým pražským Židům jako skrytý alibismus státních úředníků, kteří tak touto symbolickou poctou zakrývali nechuť přiznat nobilitovanému také plná občanská práva, dále poprvé analyzovanou snahu pražského židovstva internacionalizovat své neplnoprávné občanské postavení (neúspěšně) na vídeňském kongresu prostřednictvím člena pruského delegace Wilhelma von Humboldta a později (úspěšně) prostřednictvím francouzského liberálního tisku a svých pařížských příbuzných, čímž bylo dosaženo jaksí potajmu ještě před revolucí roku 1848 zrušení (samozřejmě za úplaty) diskriminační židovské daně z dob počátku panování Marie Terezie. Maně se při tom naskýtá úvaha, že kdyby Leopold Lämmel a jeho přátelé počkali ještě několik let, získali by rovnoprávné občanské postavení asi již zcela zadarmo.

Poprvé doloženým objevem je rovněž užívání tradičního instrumentu či modelu „stadlanut“ pro emancipační účely rakouského židovstva či běžné užívání křesťanských „černých koní“ pro nákupy pražských nemovitostí, na které by jinak bohatí Židé v důsledku diskriminačních nařízení nedosáhli.¹ Obdobně udivuje autorčino precizní dohledávání

1 Oním „černým koněm“, který pro Mojžíše Jerusalema a jeho zetě Arona Beera Przibrama před rokem 1816 koupil dům V Kotcích, byl pro mne zcela překvapivě také pražský radní, mědiko-vecký a kotlářský mistr a představený cechu František I. Ringhoffer (1744–1827), děd budoucího zakladatele slavné smíchovské vagonky Františka II. Ringhoffera (1817–1873).

všech dobových souvislostí, které je „ukryto“ v poznámkách pod čarou. Zde jsem se například konečně dozvěděl, že konvertita Carl Kreuzberg, který byl duší Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a který se v Paříži zúčastnil prvního mezinárodního kongresu o sociální otázce, byl zaměstnancem bratrů Porgesů jako tovární chemik.² Na tomto místě bych pouze upozornil, že stavitelem České západní dráhy nakonec nebylo konsorcium vedené Leopoldem Lämmelem, Clemensem Metternichem a dalšími aristokraty, ale silnější Lannovo a Lindheimovo stavební podnikatelstvo, které už tehdy vlastnilo kladenskou Pražskou železářskou společnost. Zde bylo asi prapůvodním záměrem Lämmelova konsorcia získat přednostně koncesi, kterou bylo možno vzápětí výhodně odprodat zkušenější konkurenci. O paleografické náročnosti židovského bádání pro 19. století není třeba se sáhodlouze rozepisovat. Je to další akribie, jejíž pomocí pracně vydobyté informace z guberniálních spisů jsou i ve formě citátů umně zakomponovány do textu.

Překlad knihy Veroniky Dudkové do češtiny je skvělý! Malé terminologické a datační drobnosti lze sice najít (například „úvěrový“ ústav místo „úvěrní“ ústav, s. 62, záměna okresů za kraje na s. 143, vznik obchodních a živnostenských komor datovaný do roku 1840 na s. 111 a vzápětí na jiném místě uvedeno na pravou míru, či užití moderního termínu „průzkum“ pro guberniální úřadování místo dobově vhodnějšího termínu „anketa“ (s. 138), anebo přejmenování místa slavné císařské orby Josefa II. na Slavnikovice, s. 131), ale to nesnižuje zřehla nic na kompetenci a vynalézavosti překladatelky, která se za pomoci pražských badatelů musela vyrovnat s mnoha dobovými výrazy, pro které český ekvivalent neexistoval a neexistuje. A malá poznámka na závěr: toto skvěle koncipované dílo by nevzniklo, kdyby zde neexistovaly záslužné předchozí práce o dějinách pražských Židů.³

Milan Hlavačka

Jaroslav KŘÍŽ – Lenka KŘÍŽOVÁ

*Strípky z českého Chicaga. Edice dokumentů k dějinám Čechů
v americkém Chicagu v letech 1848–1918*

Praha, Academia 2017, 478 s., ISBN 978-80-200-2721-4.

Martin NEKOLA

České Chicago

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017, 102 s., ISBN 978-80-7422-505-5.

V roce 2017 vyšly dvě publikace věnované problematice české emigrantské komunity v Chicagu, ve městě, které bylo v období před první světovou válkou považováno za druhé či třetí město s největším počtem obyvatel českého původu – po Praze, eventuálně Vídni.

- 2 Kdo jiný než Carl Kreuzberg by mohl koncipovat stanovy Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a uvodit je neskutečnou větou: „Naše Vlastenecké muzeum je útočištěm minulosti, svatyní uplynulých staletí, ale Jednota souzní s nejniternějším, duchovním životem současného pokolení a pěstuje zárodek budoucích časů“?
- 3 Zvláště to platí o monografii: Vera LEINNIGER, *Auszug aus dem Ghetto. Rechtsstellung und Emanzipationsbemühungen der Juden in Prag in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Singapur 2006.